

15. Yüzyılda Bosna Sancağı ve İdari Dağılımı*

The Bosnian Sanjak and Its Administrative Units in the 15th Century

Hatice Oruç**

Özet

Bosna toprakları 1463 yılında Osmanlılar tarafından fethedilmiş ve hemen fethi müteakip bu topraklar üzerinde bir sancak teşkil edilmiştir. Bosna sancağının Osmanlı idarî yapısı içinde önemli bir yeri bulunmakta idi. Bosna Sancağı, 1580 yılında ayrı bir eyalet olarak organize edilinceye kadar yüzyılı yılı aşkın bir süre geçmiştir, ancak ilk kurulduğu andan itibaren Bosna sancakbeyleri, ileri gelen beylerden atanmış ve beylerbeyi gibi itibar görmüşlerdir. Osmanlı Devleti'nin Bosna sancağına bu kadar önem vermesinin sebebi, bu sancağın bir uc sancağı olması ve kurulduğu andan itibaren, daha evvel Üsküp sancağının oynadığı siyasî ve askerî rolü üstlenmiş olmasıdır.

Bosna Sancağı, Osmanlı Devleti'nin batıya doğru ilerleme faaliyetlerinde uc vazifesi gördüğünden sınırları sürekli değişmekte idi. Yeni fetihler sonucu ele geçirilen topraklar öncelikle Bosna Sancağına dahil edilmiş daha sonra bu topraklardan Hersek, Klis gibi yeni sancaklar oluşturulmuştu.

Bu makalede, önce Bosna sancağının kuruluşu anlatılmaktadır. Daha sonra 15. yüzyıl tahrir defterleri kullanılarak sancağın idarî yapısı, vilâyet ve nahiye bazında ortaya konulmakta; kaza ve vilâyet tabirlerinin bu bölgede almış oldukları anlam da gözönüne alınarak her vilâyetin nahiye ve nefs-i bazarları ve kaleleri hakkında bilgi verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bosna Sancağı, Bosna Eyaleti, Osmanlı Devleti, İdarî Taksimat

Abstract

Bosnia was established as a Sanjak (sub-division of a Province) immediately following its final conquest by the Ottomans in 1463. The Bosnian Sanjak constituted an important place in the administrative structure of the Ottoman Empire. Although 100 years elapsed after its

---

* Bu makale, *Društveno-ekonomске prilike u Bosanskom sandžaku od 1463. godine do početka 17. stoljeća* (Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet, 2003) adlı doktora tezime esas alınarak kısmî değişiklikler ve eklerle hazırlanmıştır.

** Dr. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü.

conquest, before it was established as a province in 1580, the appointed beys of the Bosnian Sanjak were always chosen among influential beys, whom were esteemed and respected as much as the beylerbeys. The Ottomans attached great importance to the Bosnian Sanjak, due to its geographical position as a border sanjak. It also took on the political and military role formerly occupied by the Sanjak of Üsküp (Skoplje).

The Bosnian Sanjak's borders were constantly redrawn, because it served as a border in the process of Ottoman Empire's expansion towards the west. Thus, its borders have been subject to constant change. New conquests were first added to the Bosnian Sanjak, and then independent sanjaks such as Hersek, and Klis were formed afterwards.

This paper will firstly give information about the establishment period of the Bosnian Sanjak. Then, the administrative structure will be illustrated, in terms of the vilayet/kaza and nahiye, through the study of the 15th century tahrir defters on the Bosnian Sanjak. Information about the nahiyes (sub-divisions of a kaza), nefs-i bazaars (the central market places) and the kales (fortresses) located within the Province will be provided, with reference to the special usage of the terms 'kaza' and 'vilayets' in the Bosnian Sanjak during this period.

Keywords: The Bosnian Sanjak, The Province of Bosnia, The Ottoman Empire, Administrative Units.

Giriş

Bosna toprakları üzerinde, Rumeli Beylerbeyliğine tabi olarak 1463 yılında kurulmuş olan Bosna sancağı, Osmanlı Devleti'nin batıya doğru genişleme faaliyetlerinde bir uc bölgesi niteliğinde idi. Daha önce Üsküp sancağının oynadığı siyasi ve askerî ileri karakol olma özelliği kurulduğu tarihten itibaren Bosna sancağına geçmişti. Bosna sancağı, civar sancaklar için merkezî bir sancak görevi üstlendi ve bu sancaklara göre dâimâ öncelikli bir konuma sahip oldu. Bosna sancakbeyinin de diğer sancakbeylerine göre, özellikle askerî harekâtlar ve Bosna askeriyeye birlikte savaşa gitmek söz konusu olduğunda önceliği vardı. Dolayısıyla, 1580'de Bosna Eyaletinin kuruluşu bu şekilde aslında çok erken hazırlanmıştı.¹ Bu aynı zamanda Bosna Eyaleti bölgesinin daha ilk andan itibaren bir bütün olarak görüldüğü anlamına da gelmektedir. Bir sefere gidiş esnasında Bosna askerî güçlerinin başkumandanı beylerbeyi unvanı taşımamasına rağmen Bosna sancakbeyi idi.

Bosna sancağına ait elimizdeki en eski tarihli tahrir defteri 1468/1469

¹ Ahmed Aličić, *Uvod: Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, Bošnjački institut Zürich-odjel Sarajevo i Orijentalni institut u Sarajevu, Monumenta Turcica, serije II, defteri, knjiga 4, sv. I/1, haz. Adem Hančić, (kitabın girişi Ahmed S. Aličić tarafından yazılmıştır), Sarajevo 2000.

tarihlidir.² Bu defterdeki kayıtlara göre, 1468/69 yılında Bosna sancakbeyi olan İsa Bey'in hasları normal bir beylerbeyi hassından hiç de aşağı değildir. Toplam olarak 17 bazar, 223 köy, 10 mezraa, 61 çiftlik, 9935 hane, 2197 mücerred vergi geliri olmak üzere toplam has geliri 1.092.619 akça olarak kaydedilmiştir.³ Bilindiği gibi, Anadolu'da pek çok sancakbeyi 250.000 ila 400.000 akça arasında has gelirine sahipti. Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı 21 sancak içerisinde en büyük has geliri 507.760 akça ile Mora sancakbeyinin, en düşük has geliri ise 157.032 akça ile Delvine sancakbeyinin hassıdır.⁴

A- Bosna Sancağının Kuruluşu

Fatih Sultan Mehmed'in maiyyetinde seferlere katılan ve aynı sultanın biyografisini yazan Dursun Bey, Bosna'nın fethini anlatırken, «*Fi'l-cümle bu mübârek seferde dört vilâyeti feth ve istihlâs edüb sancakbeyi ve kadılar nasb edüb me'âdinleri üzere emînler konulub re'âyâyâ cizye-i şer'î vaz' olundu. Bu feth-i mübînle ganâyim-i azâyim-i bî-nihâyetle mürrâca'at buyurdu ve dârü's-saltana İstanbul'a geldi*»⁵ demektedir. Bu ifadeden Sultan II. Mehmed'in İstanbul'a dönüşünden önce, hemen fethi müteakip Bosna sancağının kurulduğu ve sancakbeyinin tayin edildiği anlaşılmaktadır. Bu da, Bosna'ya yapılan sefer 1463 yılı mayıs başından temmuz sonuna kadar sürdüğüne göre Bosna sancağının da bu süre içinde organize edilmiş olduğu anlamına gelmektedir.⁶ Aşıkpaşazade ve Neşri'ye göre ilk Bosna sancakbeyi, bundan önce Smederevo sancakbeyi olan Minnetoğlu Mehmed Bey'dir.⁷ Sancakbeyinin ilk ikâmet yeri 1463 sonbaharına kadar Yaytse ve bundan sonra Saraybosna idi.⁸ 1554 yılından sonra ve 1563 yılından önceki bir zamanda Sancağın ikamet merkezi Banya Luka'ya taşındı.⁹

Dursun Bey, Bosna fethinin safhalarını anlatırken söz konusu dört vilayetin isimlerini de vermektedir. Bunlar Bosna Kralı toprakları, Pavlioğulları toprakları, Kovaçoğulları toprakları ve Hersek (Stjepan Kosaça) topraklarıdır.¹⁰

² MC. 76 (1468/69), v.1b. İstanbul Atatürk Kütüphanesi. Muallim Cevdet Yazmaları

³ MC. 76 (1468/69), v.24b.

⁴ Y.Kurt, "Osmanlı Toprak Yönetimi", *Osmanlı*, c.3, Editör: Güler Eren, Ankara 1999, 60.

⁵ Dursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-feth*, (Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, c. V-VI, sayı 26–38) İstanbul 1330, 121.

⁶ Hazim Šabanović, *Bosanski Pašaluk*, Sarajevo 1982, 40.

⁷ Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cibân-Nümâ, Neşri Tarihi*, c.II, Yay.: Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen, 2.Bsk., TTK Yay., Ankara 1987, 767; Derviş Ahmed Aşıkî, *Tevârih-i Al-i Osman*, yay. Atsız (Paşaoğlu Tarihi), MEB. Yay., Ankara 1992, 141. Truhelka'nın yayınladığı Dubrovnik kaynaklarında Mehmed Bey "Sırp topraklarının efendisi/hakimi" ('gospodar srpske zemlje') olarak geçmektedir. Ćiro Truhelka, *Tursko-slovenski spomenici Dubrovačke Arhive*, Sarajevo, 1911, belge 16, 21.

⁸ H. Šabanović, a.g.e, 40.

⁹ H. Šabanović, a.g.e, 72.

¹⁰ Dursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-feth*, 120–121.

Bu dört vilayete ilaveten Bosna sancağına 1455 yılında İshak oğlu İsa Bey'in idaresinde bulunan¹¹ ve Üsküp ucuna tabi olan Yeleç ve Saray vilayetleri de dâhil edilmiştir. Yeleç vilayetinin nahiyelerini, eski Ras bölgesinde olan vilayetler oluşturmaktadır: Zvečan, Yeleç, Ras, Syenitsa, Moravitsa ve Nikşiçi. Saray vilayeti ise, nihâi fetihden önce Bosna'da Osmanlıların idarelerinde bulunan yerlerdir: Bosna uc bölgesi ya da vilayet-i Hodidede'dir.¹²

Kısa bir süre için Hersek vilayeti Bosna sancağı bünyesinden çıkmıştır: Osmanlılar, Hersek'ten çekildikleri anda Hersek Styepan Kosaça ve oğulları hemen faaliyete geçmiş ve daha 1463 yazında topraklarını geri almıştı.¹³ Ancak bu durum kısa sürdü; 1465 ve 1466 yıllarında Hersek topraklarının büyük bir kısmı tekrar Osmanlılara geçti ve Hersek vilayeti olarak Bosna sancağına katıldı. Bu vilayet 1470 yılında Hersek sancağının organize edilmesi ile Bosna sancağından tamamen ayrıldı. Hersek sancağı örneğinde olduğu gibi Bosna sancağının sınırları, yeni fetihler ve yeni idari organizasyonlar sonucu sürekli bir değişim içinde olmuştur.

Balkanlardaki tüm sancaklar, 1541'de Budin eyaleti kuruluncaya kadar Rumeli Beylerbeyliğine tabi idiler.¹⁴ Dolayısıyla Bosna sancağı da Rumeli Beylerbeyliğine bağlı idi ve Bosna Eyaletinin kuruluşuna kadar bu eyaletin bünyesinde kaldı. Yeni bir beylerbeyliğin kuruluşu genellikle uzun bir süreç idi ve askeri amaçlara yönelikti.¹⁵ Bu durum Bosna eyaletinin kuruluşunda da dikkati çekmektedir. 1463 yılında Bosna sancağının kuruluşundan Avusturya'ya karşı¹⁶ 1580'de Bosna eyaletinin düzenlenmesine kadar yüzyılı aşkın bir süre geçmiştir.

Meşhur Bosnalı tarihçi Hazim Şabanoviç eyaletin 23 Nisan–25 Eylül 1580 tarihleri arasında bir tarihte kurulduğunu düşünmektedir ve bize göre de bu düşüncesinde yanılmamaktadır.¹⁷ O bu tarihlendirmeyi, bir mühimme

¹¹ MM.544 (Suret-i defter-i mücmel-i Yeleç ve İzvečan ve Hodidede ve Senica ve Ras ve Üsküb ve Kalkandelen ma'a tevabüha) (bkz. Hazim Şabanoviç, *Krajište Isa-bega Ishakovića. Sumarni katastarski popis iz 1455. godine*, Orijentalni institut u Sarajevu, Monumenta Turcica, serija II, knj. 1, Sarajevo 1964. Söz konusu bu icmal tahrir defteri Bosna sancağı kurulmadan önce yapılmış bir tahriri içermektedir ve Bosna'nın belli bölgeleri için elde mevcut ilk ve en eski tahrir defteridir.)

¹² H. Şabanoviç, *Bosanski Pašaluk*, 40–41.

¹³ H. Şabanoviç, a.g.e, 43.

¹⁴ Nikolai Todorov, *The Balkan City 1400–1900*, Washington 1983, 23.

¹⁵ Halil İnalçık, *The Ottoman Empire, The Classical Age 1300–1600*, London 1973, 105.

¹⁶ H. İnalçık, a.g.e, s. 105; H. Şabanoviç, a.g.e, 77; Nikolai Todorov, a.g.e, 27.

¹⁷ H. Şabanoviç, a.g.e, 78. Yine Şabanoviç'in de belirttiği gibi Bosna eyaletinin kuruluş tarihi çeşitli tarihçiler tarafından farklı zamanlara yerleştirilmiştir. Genellikle bu tarihler 1578–1584 arasında yoğunlaşırken, Nikolai Todorov, Bosna paşalığının 1589 tarihinde kurulduğunu yazmaktadır (*The Balkan City 1400–1900*, 227). Yılmaz Öztuna ise Bosna eyaletinin kuruluşunu 1541 tarihi olarak vermektedir (*Devletler ve Hanedanlar İslam Devletleri*, cilt 2, Ankara 1969, 1068).

defterinde Bosna sancakbeyinin son defa 23 Nisan'da ve Bosna beylerbeyinin ilk defa 25 Eylül 1580'de zikrediliyor olmasına istinaden yapmıştır. Nitekim 1578–88 dönemine ait bir sancak tevcih defterinde Bosna eyaletinin kuruluş tarihi belirgin bir şekilde kaydedilmiştir.¹⁸ Buna göre eyaletin kuruluş tarihi Receb 988/ Eylül 1580'dir. 24 Receb 988/5 Eylül 1580 tarihli bir beratla, bu tarihe kadar Bosna sancakbeyi olan Ferhad Bey, “paşa” unvanıyla Bosna Beylerbeyiliğine atanmış ve kendisine 800.000 akçelik bir gelir tevcih edilmiştir.¹⁹ Aynı deftere göre, bazı sancaklar Rumeli ve Budin eyaletlerinden ayrılıp yeni Bosna eyaletine katılmıştır; eyaletin sancakları Bosna, Hersek, Klis, Pojega, Orahovitsa,²⁰ Krka (Lika) ve Zvornik'tir.²¹ Şabanoviç ve Todorov gibi tarihçilere göre kuruluşu esnasında bu eyaletin sancaklarını Bosna, Hersek, Klis, Pakrats, Krka, Zvornik ve Pojega oluşturmaktadır.²² Söz konusu sancak tevcih defterinde Pakrats, bu tarihte Rumeli eyaleti dahilinde Liva-i Zaçasna (Pakriç) olarak geçmektedir²³ ve Bosna eyaletine dahil edildiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Muhtemelen daha sonraki bir tarihte Bosna eyaletine katılmış olmalıdır.

XVII. yüzyılın başlarında, Ayn Ali Efendi *Kavân-i Al-i Osmân Hulâsa-i Meẓâmîn-i Defter-i Dîvân* adlı eserinde Bosna eyaleti için şunları yazmaktadır: «Eylâlet-i Bosna sekiz sancakdır. Hazîne defterdârları ve defter kethüdâsı vardır. Bosna paşanıdır ve sancakları bunlardır: Hersek, Klis, Zvornik, Pojega, Zaçasna, Krka, Raboviça».²⁴ Görüldüğü üzere, eyaletin sancak sayısı 8'e yükselmiştir ve sekizinci sancak Zaçasna (Pakrats) sancağıdır. 1631–32 yıllarına ait bir eyalet tevcih defterinde ise, Bosna eyaletinin sancakları Hersek, Klis, Zvornik, Krka nâm-ı diğer Lika, Zaçasna nâm-ı diğer Cernik, Bihke (Bihaç) olarak verilmektedir.²⁵ Burada Pojega artık Bosna Eyaleti içinde zikredilmemektedir. Bu sancak

¹⁸ KK 262, Topkapı Sarayı Arşivi, s. 2. Topkapı Sarayı Arşivinde bulunan KK 262 sancak tevcih defterindeki bilgiler, Metin Kunt'un, *Sancaktan Eyalete, 1550–1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl idaresi* (İstanbul 1978) adlı eserinden alınmıştır.

¹⁹ KK 262, 2. Bu sancak tevcih defterinde Bosna Beylerbeyiliğinin kuruluşu ile ilgili kayıttan hemen önce Bosna sancakbeyi Ferhad Bey'e 1 Safer 988/18 Mart 1580 tarihli bir beratla gelir tevcihi kaydı bulunmaktadır. Büyük ihtimalle, Feridun Emecen eyaletin kuruluş tarihini bu kayda dayanarak 18 Mart 1580 olarak belirlemiştir. (Feridun Emecen, “Bosna Eyaleti”, *DİA*, c.6, İstanbul 1992, 296). Ancak bu bir tür yanlışlık olsa gerektir, çünkü belgeden Ferhad beyin o sırada Bosna sancakbeyi olduğu ve bu gelir tevcihinin de sancakbeyliği gelir tevcihi olduğu açık bir surette görülmektedir.

²⁰ Şabanoviç, Orahovitsa'nın ayrı bir sancak olmadığını, bu sancağın Pojega sancağı ile aynı sancak olduğu görüşündedir. (*Bosanski Paşaluk*, 86–87).

²¹ KK 262, 35

²² H. Şabanoviç, a.g.e, s.79; Nikolai Todorov, a.g.e, 27.

²³ KK 262, 267

²⁴ Ayn Ali Efendi, *Kavân-i Al-i Osmân Hulâsa-i Meẓâmîn-i Defter-i Dîvân*, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, No.14, 3.

²⁵ Şerafettin Turan, “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı”, *Atatürk Üniversitesi Yıllığı* (1961), Ankara 1963, 211–212.

1600'de kurulan Kaniye eyaletine katılmıştır.²⁶ Orahovitsa sancağı için de aynı durum söz konusu olsa gerektir.

Bosna eyaletinin merkez sancağı Bosna sancağı idi. Paşa unvanlı Beylerbeyi bu sancakta ikamet ettiğinden bu tarihten itibaren Bosna sancağı *paşa sancağı* olarak da zikr edilmektedir.²⁷

Bosna sancağı Rumeli Beylerbeyiliğine tabi olarak kuruluşundan müstakil Bosna eyaletinin organize edilmesine kadar, her biri fiilen birbirinden ayrı ve aynı ölçüde beylerbeyiliğe tabi olmalarına karşın, gerçekte bu sancaktan çıkarak gelişmiş olan Hersek, Klis, Pakrats ve Krka gibi komşu sancaklar için merkezi bir role sahipti. Bosna sancakbeyi, Osmanlıların Bosna ve diğer komşu topraklardaki fetih faaliyetlerinde ileri bir konuma sahip idi. Osmanlılar XV. ve XVI. yüzyıllarda civar bölgelerde yeni fetihler yaptıkça, bu fethedilen yerleri en yakın sancaklara ilhak ettiler. Hersek'in fethedilmiş bölgeleri Hersek sancağı kuruluncaya kadar Bosna sancağına dâhil edildi. Birer Dalmaçya kenti olan Sin, Knin ve Dalmaçya, Lika ve Krbava'daki diğer mustahkem kaleler 1537'de Klis sancağı kuruluncaya kadar Bosna sancağı bünyesine alındılar. Aynı durum 1557'de Çazma (Zaçasna) sancağının kuruluşuna kadar Batı Slavonya için de geçerlidir.²⁸

B- Sancağın 15. Yüzyılda İdari Dağılımı

Bosna sancağının idari dağılımını tespit etmek için bu çalışmada kullandığımız kaynaklar tahrir defterleridir. Bosna sancağının elimizde mevcut ilk tahrir defteri 26 Ocak 1468- 12 Mayıs 1469 tarihleri arasında tutulmuş olan bir icmâl tahrir defteridir.²⁹ Bu deftere göre, Bosna sancağında en büyük idari birimin *vilayet* olduğu görülmektedir. Vilayet tabirinin kullanımı daha çok Bosna'nın fetih öncesi idari dağılımı ile ilgilidir.³⁰ Osmanlılar, fethettikleri bölgeleri kimden almışlarsa onun adıyla adlandırmakta ve bu kişinin hüküm sürdüğü bölgeyi *vilayet* tabiri ile belirtmektedirler. Bu durum, *Dursun Bey Tarihi*'nde de açık bir şekilde görülmektedir. Dursun Bey, Bosna'nın "dört vilayete" ayrıldığını söylerken Bosna'da fetih zamanına kadar hüküm süren beylerin topraklarından bahsetmektedir. Osmanlılar fetihden sonra bu ülkede rastladıkları bu idari dağılıma sadık kalmışlardır. Ayrıca Bosna'da ve Ras'da daha önceden Osmanlı idaresine geçmiş bölgeler de birer vilayet olarak Bosna sancağına eklenmiştir.

Defterde henüz idari bir terim olarak kaza tabirine rastlanmamaktadır. Her vilayette bir "kadı"nın varolması ilk etapta *vilayet* tabirinin *kaza* tabirine denk

²⁶ H. Šabanović, a.g.e, 61; «Bosna i Hercegovina», *Istorija Naroda Jugoslavije*, 122.

²⁷ Hazim Šabanović, *Bosanski Pašaluk*,79.

²⁸ H. Šabanović, a.g.e, 77.

²⁹ MC. 76 (1468/69).

³⁰ Ahmed Aličić, «Bosna i Hercegovina: Razdoblje turske (osmanske) vlasti», *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1983, 87.

olduğu görüşünü akla getirirse de Kral vilayetinde ya da Hersek vilayetinde olduğu gibi bir vilayette iki kadılığın bulunması ya da Pavli ve Kovaç vilayetlerinde olduğu gibi, iki vilayete tek bir kadının tayin edilmesi gerçeği, bizi bu sonuca varmaktan alıkoymaktadır. Bosna sancağında kadılar, timâr tasarruf ettiklerinden vilayetlerdeki kadılık merkezlerini tespit etmek mümkündür.

XV. yüzyılda kaza tabirine rastlanmıyor olması bu tabirin idari bir birim olarak kullanılmadığı şeklinde algılanmamalıdır. Osmanlı öncesi uygulamaların etkisi yanında seraskerlik biriminin bu dönemde daha önemli olması da, kaza idari birimi yerine vilayet dağılımının ön plana çıkmasında etken olmuş olabilir.³¹

1468/69 tarihli deftere göre Bosna sancağı ilk kuruluş yıllarında 6 büyük vilayet ve 7 kadılıktan oluşmaktadır. XV. yüzyıl defterlerinde *vilayet* dağılımı esas alındığından biz de Bosna sancağının dağılımını öncelikle *vilayetlere* göre belirlemeye çalışacağız.

1. Yeleç Vilayeti ve Yeleç Kadılığı
2. Saray Vilayeti ve Saray kadılığı
3. Kral Vilayeti ve Bobovats ve Neretva Kadılıkları
4. Pavli Vilayeti ve Vişegrad Kadılığı
5. Kovaç Vilayeti (Pavli vilayetiyle birlikte Vişegrad Kadılığı)
6. Hersek Vilayeti ve Drina ve Blagay kadılıkları

B.1. Yeleç Vilayet ve Kadılığı

Eski Ras bölgesinde daha önceden oluşturulmuş vilayetler, Üsküp ucundan ayrılıp aynı isimli nahiyelere çevrilerek Bosna sancağına dahil edilmiş ve Vilayet-i Yeleç adı altında bir araya getirilmiştir. Zveçan, Yeleç, Ras, Vraçe, Nikşiç, Syenitsa ve Barçe nahiyeleri Yeleç vilayetini oluşturmaktadır. Zveçan nahiyesinde, iki nefsi bazar: demir madeni olan nefsi bazar-ı Rjena ve nefsi Bazar-ı Dimitrovitsa; Yeleç nahiyesinde nefsi bazar-ı Gluhavitsa nam-ı diğer Demirci Pazarı ve Ras nahiyesinde “nefs-i şehri Yeni Bazar nam-ı diğer nefsi şehri Ras” bulunmakta idi. Barçe nahiyesi defterde, “nahiye-i Eflakan-ı Syenitsa nam-ı diğer Barçe” şeklinde kaydedilmiştir. Yeleç vilayetinde iki tane de kale bulunmaktadır: kale-i Zveçan ve kale-i Yeleç. Yeleç vilayetinin kadılık merkezi Yeleç’tir. Bu sırada Yeleç kadısı olan Mevlana Hayruddin, biri Ras nahiyesinde diğeri Zveçan’da iki karyeden 4.983 akçe gelire sahiptir.³²

³¹ M. Tayyip Gökbilgin, “XV. ve XVI. yüzyıllarda Eyalet-i Rum”, *Vakıflar Dergisi*, 6 (1965), 54; Mehmet Öz, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999, 31.

³² MC. 76 (1468/69), vr. 40b.

Tablo* 1: 1469'da Yeleç Vilayeti

Nahiye	Nefs-i Bazar	Kale
Zvečan	1- Ržane 2- Dimitrovica	Zvečan
Jeleč	Gluhavica nâm-ı diğer Demirci pazarı	Jeleč
Ras	Jeni Bazar nam-ı diğer nefs-i şehir-i Ras	
Nikšići		
Sjenica		
Barče		

* Tablolarda yer isimleri Boşnakça esas alınarak yazılmıştır, Türkçe şekilleri metin içinde mevcuttur.

B.2. Sarayovası Vilayeti ve Kadılığı

Bu vilayet Osmanlıların Bosnanın nihaî fethinden evvel idarelerinde bulunan ve Bosna uc bölgesi olarak ifade edilen Vrhbosna jupasındaki bölgedir³³. 1455 tarihli tahrir defterinde *vilayet-i Hodidede* ve *vilayet-i Sarayovası* olarak zikredilmektedir.³⁴ 1455 tarihinde bu vilayet dahilinde Hodidede kalesi, Tilava nahiyesi zikr edilmektedir. Ayrıca pazar niteliği taşıyan üç karye kaydedilmiştir. Bunlar Tornik, Kotorotsa/Kotorovtse ve Bulagay'dır.³⁵

1468/69 tarihli defterde bu vilayet için Saray ve Sarayovası isimleri kullanılmaktadır. Eskinin Hodidede ya da Sarayovası vilayeti toprak bakımından herhangi bir değişime uğramamıştır, halen Vrhbosna ile sınırlıdır.³⁶ Bu tarihte Saray vilayeti, Saray nahiyesi ve bu nahiyedeki 3 nefsi bazar ile bir kaleden oluşmaktadır. Bunlar Trnovo, Blajuy ve Torkovište'dir. Bugüne kadar bu konuda çalışan bilim adamları son ismi Trgovište olarak okumuşlardır. Her ne kadar, *Trgovište*'nin "alışveriş-ticaret merkezi, pazar" anlamı bu okumayı haklı kılmaya ve 1468/69 tarihli defterde bu isim Trgovište okumaya müsaid olsa da aynı isim Torakovište ya da Torkovište şeklinde de okunabilir. 1485 tarihli defterde açık bir şekilde (تورقوشتہ) (Torakovište ya da Torkovište) olarak kaydedilmiştir. *Utorak*'ın kelime anlamı *Sah günü*'dür ve XV. yüzyılın başında

³³ Hazim Šabanović, «Bosansko Krajište, 1448–1463»), *Godišnjak istorijskog društva Bosne i Hercegovine*, god. IX, Sarajevo 1958.

³⁴ *MM.544 (1455)*, vr.1v, 13r

³⁵ *MM.544 (1455)*, vr.13r, 13v.

³⁶ Hazim Šabanović, *Bosanski Pašaluk*, 119.

Vrhbosna’da Salı günleri bazar kurulduğu bilinmektedir.³⁷ 1455 tarihli defterde “karye-i Tornik, bazarıdır” şeklinde kaydedilmiş³⁸ olan karye bu salı bazarının kurulduğu yerdir.³⁹ 1468/69’da bir çiftlik kaydında eski Torkovište (ترقوشتہ) ifadesi kullanılmaktadır. Bundan Tornik mevkiindeki bazarın artık önceki fonksiyonunu kaybettiği “eski” niteliği kazandığı görülmektedir. Yeni bazar mevki de eskisi gibi “Torkovište” ismini taşımaktadır. 1485 tarihinde ise bu isim yanında bazar için “Saraj” ismi de kullanılmaya başlanmıştır.

Tablo 2: 1469’da Sarayovası Vilayeti

Nahiye	Nefs-i bazar	Kale
Saraj	1- Torkovište 2- Blažuj 3- Trnovo	Hodidede

Hodidede (هوديدده) Saraybosna vilayetinin kalesidir. Sarayovası ya da Saraj vilayeti kadılık merkezi nefis-i bazar-ı Saraj’da bulunmaktadır. Tahrir sırasında Saraj kadısı olan Mevlana Cemal’in timârını 4048 akçe gelir getiren 3’ü Lepenitsa nahiyesinde ikisi Kreševo’da bulunan toplam 5 karye oluşturmaktadır.⁴⁰ Kreševo ve Lepenica bu defterde Kral vilayetindedir. Kadılara kendi yetki bölgelerinden timâr tevcihi yapıldığını varsayarsak Saraj kadılığı ya da kazasının sınırlarının Saraj vilayetinin sınırlarından daha farklı olabileceği akla gelmektedir.

1468/69 tarihli defterde Visoko nahiyesi de Kral vilayetindedir. Ancak bu deftere sonradan yapılmış bir derkenar 1472 tarihinde Visoko’nun Saraj kadılığına tabi olduğunu göstermektedir.⁴¹ Bundan başka 1485 tarihinde yine Kral vilayetinde kayıtlı bulunan Visoko ve Dubrovnik’in niyabetleri Saraj vilayeti niyabeti ile birlikte nefis-i bazar-ı Visoko’nun hasılı içinde hesaplanmıştır. Bundan da bu tarihte Visoko ve Dubrovnik’in Saraybosna kadılığı sınırları içinde olduğu sonucu çıkmaktadır. Aynı defterde Visoko, Kreševo ve Lepenitsa

³⁷ Desanka Kovačević-Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo 1978, 77. Aynı durum Kladany nahiyesinde nefis-i bazar-ı Çetvrtkovište de görülmektedir. 15. yüzyılın başlarında bu nefis-i bazarın bulunduğu yerde perşembe günleri pazar kurulmakta idi ve nefis-i pazarda buna istinaden Çetvrtkovište ismini almıştır. (çetvrtak: Perşembe günü).

³⁸ MM. 544 (1455), vr. 13a. Šabanović bu ismi Turbiç olarak okumuş ve matba harfleriyle verdiği orijinal kısımda da bu şekilde deşifre etmiştir. Ancak sadece ilk harfin noktalama işaretinin bulunduğunu belirterek farklı okuma olanağının bulunduğunu da belirtmektedir (bkz. Hazim Šabanović, *Krajište Isa-bega Ishakovića, zbirni katastarski popis iz 1455. godine*, 15).

³⁹ Desanka Kovačević-Kojić, a.g.e, 77.

⁴⁰ MC. 76 (1468/69), vr. 40b.

⁴¹ MC. 76 (1468/69), vr. 51b.

nahiyeleri birlikte zikredilmektedir: “nahiye-i Visoko ve Kreşevo ve Lepenitsa.” Demek ki Kreşevo ve Lepenitsa zamanla Visoko nahiyesine katılmıştır. Dolayısıyla bu iki nahiyenin de Saray kadılığı yetki alanına dâhil olduğu tahmin edilebilir. 1489 tarihinde Saray kadısı olan Mevlana Zahid’in yetki alanına Visoko ve Dubrovnik’in girdiği konusunda ise şüphe yoktur.

16. yüzyılda adli-idari bir birim olarak karşımıza çıkan Saray kazasının sınırlarının aslında 15. yüzyılda da benzer şekilde olduğunu, en azından bu sınırların 15. yüzyılın sonlarına doğru artık belirgenleşmiş olduğunu tahmin edebiliriz.

B.3. Kral Vilayeti ve Bobovats ve Neretva Kadılıkları

Osmanlı fethine kadar doğrudan Kral’ın idaresinde bulunan topraklar, Kral vilayeti adı altında Bosna sancağının bir vilayetini meydana getirmektedir. Kral vilayeti idari bir birim olarak 1468/69’da Bosna Nehri havzasını ve Dubrovnik, Visoko ve Kreşevo’dan Vranduka uzanan ayağını kapsamaktadır. 1468/69’da bu vilayet doğruya doğru Krivaya’nın orta ve aşağı kısmını da içine almakta böylece Drinyaçi üzerindeki Kladany’yı da kapsamaktaydı, Olovo ve jupası ile birlikte Krivaya’nın kaynak kısmı Pavli İli’ne aitti. 1468/69’da güney ve güneybatıda Neretva’nın sağ yukarı kısmındaki tüm bölge Kral İli’ne dâhildi.⁴²

1468/69 tarihinde Kral vilayetini oluşturan nahiyeler: nefsi-i bazar-ı Suteska ile nahiye-i Bobovats; nefsi-i bazar-ı Kakany ve nefsi-i bazar-ı Bzenitsa (Zenitsa) ile nahiye-i Brod; gümüş madeni olan nefsi-i bazar-ı Foynitsa ile nahiye-i Foynitsa; gümüş madeni olan nefsi-i bazar-ı Kreşevo ile nahiye-i Kreşevo; nefsi-i bazar-ı Visoko ile nahiye-i Visoko; nefsi-i bazar-ı Dubrovnik ile nahiye-i Dubrovnik; nahiye-i Laşva; nahiye-i Yelaşka Jupa, nahiye-i Pribiç nam-ı diğer Kamenitsa; derbend olan nahiye-i Kladany nam-ı diğer Şeşlo; nefsi-i bazar-ı Gračanitsa ile nahiye-i Uskopye (Skoplje); nefsi-i bazar-ı Prozor ile nahiye-i Rama; nefsi-i bazar-ı Konitsa ile nahiye-i Neretva; nahiye-i Gradçats; Nahiye-i Hlivne (Livno).

1468/69 tarihinde bu vilayette bulunan kaleler ise Bobovats, Kreşevo, Vranduk, Susid, Prozor, Çreşnevo, Borovats’dır.

1468/69 tarihli defterde Neretva ismini taşıyan iki nahiye bulunmaktadır. Biri Kral vilayetinde diğeri Hersek vilayetindedir. Böylece, önceden Bosna ve Hum olarak ikiye ayrılan Neretva jupası Osmanlı idaresinde de biri Kral vilayetinde ve diğeri Hersek vilayetinde olmak üzere iki ayrı nahiye olarak düzenlenmiştir.⁴³

Kral vilayetinde kale olarak adı geçen Borovats’ın, nahiye olarak adı geçmemekle birlikte bazı köylerin Borovats’a tabi olmasından bu sırada

⁴² Hazim Šabanović, *Bosanski Pašaluk*, 120.

⁴³ H. Šabanović, a.g.e, 122.

Borovats nahiyesinin varlığından bahsedilebilir. Bu nahiyeye de, Neretva nahiyesi gibi iki kısma ayrılmış görünmektedir. Biri Kral vilayetinde ve diğeri Hersek vilayetindedir. Kral vilayetinde Borovats'a tabi olan karyeler Borovats kalesi mustahfızanına, Hersek vilayetinde olanlar ise Çreşnevo kalesi mustahfızanına timâr olarak verilmiştir.

Livno nahiyesi, "nahiye-i Livno" şeklinde kayıtlı değildir. Ancak, bu nahiyede Hum kalesini bekleyen iki mustahfızın tasarruf ettikleri timâr kaydından Livno nahiyesinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bu timârı oluşturan Livno nahiyesine tabi 14 karyenin hali olduğu görülmektedir.

1468/69 tarihinde Kral vilayetinde biri Bobovats ve diğeri Neretva'da olmak üzere iki kadılık bulunmaktadır. Bobovats kadısı Mevlana Mesud, Bobovats nahiyesinde 4182 akçe gelir getiren bir karyeyi timâr olarak tasarruf etmektedir.⁴⁴ Neretva kadısı Mevlana Muslihuddin'in timârını ise yine Neretva nahiyesinde 4113 akçelik bir karye oluşturmaktadır.⁴⁵

Şabanović, *Bosanski Paşaluk* kitabında bu kadılıkların sınırlarını belirlemiştir. Buna göre Bosna nehri ve bunun kollarının oluşturduğu havzadaki nahiyeler Bobovats kadılığına tabi idiler. Bunlar: Bobovats, Brod, Visoko, Kreşevo, Foynitsa, Dubrovnik, Laşva, Pribiç nam-ı diğeri Kamenitsa, Yelaşka Jupa, Kladany nam-ı diğeri Şeşlo.⁴⁶

Neretva, Rama ve Vrbas'ın oluşturduğu havzada bulunan nahiyeler Neretva kadılığına tabi idiler. Bunlar: Neretva, Rama, Gradçats ve Uskoplye.⁴⁷

1468/69 tarihli defterdeki kayıtlardan Kral vilayetinde iki seraskerin olduğu görülmektedir. İshak Paşa'nın gulamı Kara Balaban 10.337 akçe ile Brod, Bobovats, Visoko, Laşva ve Kreşevo ve bunlara bağlı yerlerin seraskerliğine tayin edilirken⁴⁸ Neretva, Uskoplye ve Rama'nın seraskerliği 4.686 akçe gelir getiren bir timârla Ahmed'e verilmiştir.⁴⁹ Genellikle sadrazamlar için başkomutan anlamında kullanılan serasker tabirinin burada bölge komutanı anlamında kullanıldığı görülmektedir. Seraskerin komutasında olan bu yerler, askerî bir bölgeye işaret etmektedir. Kadılık ya da kaza ise adlî-idarî bir bölgedir. Dolayısıyla Kara Balaban'ın seraskeri olduğu nahiyelerin Bobovats kadılığını ya da Ahmed'in seraskeri olduğu nahiyelerin Neretva kadılığını oluşturduğu sonucuna varmak doğru olmaz. Nihayet Pavli ve Kovaç vilayetleri tek bir kadiya sahipken bu iki vilayete iki ayrı seraskerin tayin edildiği görülmektedir.

⁴⁴ MC. 76 (1468/69), vr. 40b.

⁴⁵ MC. 76 (1468/69), vr. 41a.

⁴⁶ H. Şabanović, a.g.e, 117, 123–126.

⁴⁷ H. Şabanović, a.g.e, 117, 126–129.

⁴⁸ MC. 76 (1468/69), vr. 42b.

⁴⁹ MC. 76 (1468/69), vr. 54a.

Tablo 3: 1469'da Kral Vilayeti

Nahiye	Nefs-i Bazar	Kale
Bobovac	Suteska	Bobovac
Brod	1- Kakanj 2- Bzenica (Zenica)	
Fojnica	Fojnica	
Kreševo	Kreševo	Kreševo
Lašva		
Dubrovnik	Dubrovnik	
Visoko	Visoko	
Jelaška Župa		
Pribić nam-ı diğer Kamenica		
Kladanj nam-ı diğer Šešlo		
Uskoplje	Gračanica	Susid
Rama	Prozor	Prozor
Neretva	Konjica	1- Črešnjevo 2- Borovac
Gradčac		
Hlivne (Livno)		

B.4. Pavli Vilayeti ve Vişegrad Kadılığı

XV. yüzyıl defterlerinde *vilayet-i Pavli İli* veya *vilayet-i Pavli* şeklinde geçen bu vilayeti oluşturan nahiyeler: nefs-i bazar-ı Vişegrad ile nahiye-i Vişegrad; nefs-i bazar-ı Dobrun ve nefs-i bazar-ı Priboy ile nahiye-i Dobrun; nefs-i bazar-ı Boraç ile nahiye-i Boraç; nahiye-i Glasinats; kurşun madeni olan nefs-i bazar-ı Olovo ve nefs-i bazar-ı Jrnovnitisa ile nahiye-i Olovo; Nefs-i bazar-ı Çatalca ile nahiye-i Çatalca nam-ı diğer Praça; nefs-i Bazar-ı Hrtar ile nahiye-i Hrtar; nahiye-i Brodar; nahiye-i Mokro; nahiye-i Boğazı Yumru (Pale); nahiye-i Voluyak.

Bu vilayette bulunan kaleler Vişegrad, Dobrun ve Boraç'dır. Ancak Boraç kalesi bu tarihten kısa bir süre sonra yıkılmıştır (1471).⁵⁰

⁵⁰ MC. 76 (1468/69), vr. 125b.

1468/69 yılında Glasinats nahiye olarak geçmekle birlikte “tabi-i Boraç” kaydından onun Boraç sınırları içinde olduğu görülmektedir. Glasinats nahiyesi içinde kaydedilen karyelerin tamamı bu tarihte halidir.

Vişegrad, Pavli vilayetinin kadılık merkezidir. Aynı zamanda Kovaç vilayeti de bu kadılığa tabidir. Mevlana Şuca, “kadı-i vilayet-i Pavli ve Kovaç”,⁵¹ Pavli vilayetinde biri Boraç nahiyesinde ve diğeri Hrtar nahiyesinde olan 2 karyeyi timâr olarak tasarruf etmektedir. Bu timârın geliri 4038 akçedir.

Kovaç vilayeti ile aynı kadılığı paylaşıyor olmakla birlikte Pavli vilayeti tek başına bir askeri bölgeyi temsil etmektedir. 1468/69 yılında Pavli vilayeti seraskeri Mehmed 6396 akçelik bir timâra⁵² ve Glasinats nahiyesinde bir çiftliğe⁵³ sahiptir. Çiftlik kaydında Mehmed için “serasker-i vilayet-i Pavli” ifadesi kullanılırken, timâr kaydında “Pavli ilinde çeribaşılık hıdmetin eder” denilmektedir. Bu timâra 1471 yılında 2525 akçelik zam yapıldığını bildiren derkenarda yine serasker tabiri kullanılmaktadır. Bundan çeribaşılık ve seraskerlik deyimlerinin aynı anlamlarda kullanılmış olduğu sonucu çıkmaktadır.

Tablo 4: 1469’da Pavli veya Pavli İli Vilayeti

Nahiye	Nefs-i Bazar	Kale
Vişegrad	Vişegrad	Vişegrad
Dobrun	1- Dobrun 2- Priboj	Dobrun
Boraç	Boraç	Boraç
Glasinac, tabi-i Boraç		
Olovo	1- Olovo 2- Žrnovnica	
Čataldža nam-i diğər Prača	Čataldža	
Hrtar	Hrtar	
Brodar		
Mokro		
Boğazı Yumru (Pale)		
Volujak		

⁵¹ MC. 76 (1468/69), vr. 42a.

⁵² MC. 76 (1468/69), vr. 60 a.

⁵³ MC. 76 (1468/69), vr. 36a.

B.5. Kovaç Vilayeti

Vilayet-i Kovaç ya da *Vilayet-i Kovaç İli* adı verilen bu vilayetin nahiyeleri 1469 tarihinde: nefsi-i bazar-ı Vratar ile nahiyeye-i Vratar, nefsi-i Petriç ile nahiyeye-i Osad ve nahiyeye-i Trebotiç'dir. Trebotiç nahiyesinde bir kale bulunmaktadır: kale-i Klyučevats.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Kovaç vilayetinde sadece bu vilayete mahsus bir kadılık merkezi bulunmamaktadır. Kovaç vilayeti adli açıdan Pavli vilayeti gibi Vişegrad kadılığına tabidir. Kovaç vilayetinin “tamam”ına serasker olan Ulufeci Mahmud 4342 akçelik bir timâr tasarruf etmektedir.⁵⁴

Tablo 5: 1469'da Kovaç veya Kovaç İli Vilayeti

Nahiye	Nefs-i Bazar	Kale
Vratar	Vratar	
Osad		
Trebotić		Ključevac

B.6. Hersek Vilayeti ve Drina ve Blagay Kadılıkları

Vilayet-i Hersek İli ya da *Vilayet-i Hersek* adını alan bu vilayetin nahiyeleri ve bu nahiyelerdeki nefsi-i bazar ve kaleler şunlardır: nefsi-i bazar-ı Belgrad ile nahiyeye-i Neretva; nefsi-i bazar-ı Köprü Hisar ile nahiyeye-i Mostar nam-i diğer Köprü Hisar; nahiyeye-i Drejnitsa; nahiyeye-i Bulagay (Blagay); nahiyeye-i Dabri; nahiyeye-i Trebinye; nahiyeye-i Gatsko; nefsi-i bazar-ı Tsernitsa ile nahiyeye-i Tsernitsa; nefsi-i bazar-ı Gorajde ile nahiyeye-i Gorajde; nahiyeye-i Vişevo; nahiyeye-i Osanitsa; nefsi-i bazar-ı Ustikolina ile nahiyeye-i Bistritsa; nahiyeye-i Zagorye; nahiyeye-i Tocevats; nahiyeye-i Kom; nahiyeye-i Nevesinye; nahiyeye-i Popovska (Popovo); nahiyeye-i Vidoška; nahiyeye-i Konats Polje; nahiyeye-i Onogošte; nahiyeye-i Vatnitsa; nefsi-i bazar-ı Yelaç ve nefsi-i bazar-ı Foça ile nahiyeye-i Sokol; nefsi-i bazar-ı Plyevlya nam-i diğer Taşlıca ile nahiyeye-i Kukany; nefsi-i bazar-ı Priyepolye ile nahiyeye-i Mileşevo; demir madeni olan nefsi-i bazar-ı Çayniç ile nahiyeye-i Samobor; nahiyeye-i Dubštitsa; nahiyeye-i Bohoriç; nahiyeye-i Kava; nahiyeye-i Ştit; nahiyeye-i Veletin; nahiyeye-i Komiç; Bu vilayette bulunan kaleler ise Tocevats, Mileşevo ve Samobor'dur.

Komiç, Ştit ve Veletin nahiyeleri, defterin sonunda sadece hali karyeler kaydedilirken görülmektedir. Burada da “an nahiyeye” şeklinde kaydedilmişlerdir. An nahiyeye-i Ştit'de 6 hali karye, an nahiyeye-i Veletin'de 8 hali karye ve an nahiyeye-i Komiç'de 9 hali karye bulunmaktadır.

⁵⁴ MC. 76 (1468/69), vr. 73a.

Hersek vilayetinde iki kadılık bulunuyordu. Bunlar merkezi Foça'da olan Drina kadılığı ve merkezi Blagay olan Blagay kadılıkları idi. 1469 yılında Drina kadısı Mevlana Eminuddin, Sokol nahiyesinde 4097 akçelik gelir getiren iki karyeyi timâr olarak tasarruf etmektedir. 1472 tarihli bir Dubrovnik kaynağında Eminuddin "hayatının sonuna kadar Hersek vilayetinin kadısı (Eminuddin, doživotni kadija hercegovačkog vilajeta)" olarak nitelendirilmektedir.⁵⁵ Blagay kadısı İmran'ın Nevesinye nahiyesindeki bir karyeden 4080 akçelik bir timâr geliri vardı.⁵⁶ Drina kadılığına tabi nahiyeler Sokol, Samobor, Kukany, Mileševo, Dubštitsa, Bohoriç, Poblatye ve Kava'dır.⁵⁷ Blagay kadılığı nahiyeleri ise Blagay, Gorajde, Zagorye, Bistritsa, Osanitsa, Tocevats, Viševo, Kom, Neretva, Nevesinye, Blagay, Trebinje, Popovo, Vidoška, Dabri, Konats Polye, Vatnitsa (Fatnitsa), Gatsko, Mostar, Drejnitsa, Onogošt, Dubrava idi.⁵⁸

Aynı şekilde Hersek vilayeti iki de seraskerliğe ayrılmıştı. Seraskerlik bölgesinden birini Sokol, Kukany, Mileševo, Samobor ve tevabii oluşturuyordu ve seraskeri 7573 akçelik timâr tasarruf eden Senkur idi.⁵⁹ Diğer seraskerlik bölgesi Gorajde, Zagorya, Bistritsa, Neretva, Nevesinye nahiyeleri ve bunlara bağlı yerleri kapsıyordu ve seraskeri Silahdar Mahmud'un timâr geliri 9.244 akçe idi.⁶⁰

Tablo 6: Hersek İli ya da Hersek Vilayeti

Nahiye	Nefs-i Bazar	Kale
Neretva	Belgrad (Biograd)	
Mostar nam-i diğer Köprü Hisar	Köprü Hisar (Mostar)	
Drežnica		
Bulagaj (Blagaj)		
Dabri		
Trebinje		
Gacko		
Cernica	Cernica	
Goražde	Goražde	

⁵⁵ Ćiro Truhelka, *Tursko-slovenski spomenici Dubrovačke Arhive*, belge 37, s. 36.

⁵⁶ *MC. 76 (1468/69)*, vr. 41a.

⁵⁷ H. Šabanović, a.g.e, 182.

⁵⁸ H. Šabanović, a.g.e, 139–143.

⁵⁹ *MC. 76 (1468/69)*, vr. 61b.

⁶⁰ *MC. 76 (1468/69)*, vr. 71b.

Viševo		
Osanica		
Bistrica	Ustikolina	
Zagorje		
Tođevac		Tođevac
Kom		
Nevesinje		
Popovska (Popovo)		
Vidoška		
Konac Polje		
Onogošte		
Vatnica		
Sokol	1- Jelač 2- Foča	
Kukanj	Pljevlja nam-ı diğer Tašlidža	
Mileševo	Prijepolje	Mileševo
Samobor	Čajnič	Samobor
Dubštica		
Bohorič		
Kava		
Štit		
Veletin		
Komić		

Hersek vilayeti, 1470 yılında Hersek sancağının kurulmasıyla Bosna sancağı bünyesinden çıkmıştır. 1468/69'da Bosna sancağı tahrir defterinde Hersek vilayeti olarak yer alan nahiyeler 1477 yılında Hersek sancağı tahrir defterine girmiştir.⁶¹

⁶¹ Bkz. Ahmed Aličić, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Orijentalni institut u Sarajevu, Monumenta Turcica, serija II, knj. 3., Sarajevo 1985.

Bosna sancağının XV. yüzyıla ait diğer iki defteri 1485⁶² ve 1489⁶³ tarihli defterlerdir. Bu tarihlerde Kral vilayeti, Pavli Vilayeti ve Kovaç vilayeti tabirleri kullanılmaya devam etmektedir. 1485 ve 1489'da daha önce olduğu gibi kadılar tayin edilmekle birlikte halen kaza tabirine rastlanmamaktadır.

1485 tarihinde Bobovats kadılığının isminin Brod kadılığı olarak değiştiği görülmektedir. Yeleç kadılığı için de aynı durum söz konusudur. Daha önce Yeleç'de bulunan kadılık merkezi Yeni Bazar'a taşınmış ve bundan sonra kadılığın ismi de Yeni Bazar Kadılığı olmuştur. Yeleç vilayeti tabiri yerine Yeni Bazar Vilayeti tabirinin kullanımına ise daha 1477 tarihinde rastlanmaktadır.⁶⁴

1485'de Brod ve Yeni Bazar kadılıklarından başka üç kadılık daha bulunmaktadır. Bunlar: Saray, Neretva ve Vişegrad kadılıklarıdır. 1489 tarihinde ise Neretva ve Brod kadılıklarının aynı kadı yetkisi altında toplandığı görülmektedir. "Mevlana Mahmud Çelebi, kadı-ı Neretva ve Brod" 4260 akçe gelir getiren biri Rama ve diğeri Brod nahiyelerinde iki karyeyi timâr olarak tasarruf etmektedir.⁶⁵

Yeleç/Yeni Bazar vilayetinin idari dağılımında bir değişim yoktur.

Tablo 7: 1485 ve 1489 yıllarında Yeleç Vilayeti/Yeni Bazar Vilayeti

1485	1489	1485-1489	1485-1489
Nahiye	Nahiye	Nefs-i bazar	Kale
Zvečan	Zvečan	1- Ržane 2- Dimitrovica	Zvečan
Jeleč	Jeleč	Gluhavica nam-ı diğer Demurdžu Bazarı	Jeleč
Ras	Jeni Bazar	Jeni Bazar	
Sjenica	Sjenica		
Barče	Barče		
Nikšići	Nikšići		
Vračë	Vračë		

⁶² ID.18 (1485), İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (Arşivde mufassal ve icmâl defterleri için TD kısaltması kullanılmaktadır. Biz bu iki defter grubunu ayırmak için icmal defteri için ID kısaltmasını kullandık)

⁶³ TD. 24 (1489), İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi.

⁶⁴ Ahmed Aličić, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, s. 304.

⁶⁵ TD.24 (1489), vr. 128a.

Saray vilayetinde daha önce nefis-i bazar olan Trnovo 1485 ve 1489'da karye statüsünde görülmektedir.

Tablo 8: 1485 ve 1489 yıllarında Saray Vilayeti

Nahiye	Nefs-i bazar	Kale
Saraj	1-Torkovište/Tvrkovište, el-meşhûr Saraj 2- Blažuj	Hodidede

1485 tarihinde Kral vilayetinde bazı yenilikler görülmektedir. 1468/69 tarihinde sadece nahiye olarak bahsedilen Laşva'da 1485 tarihinde nefis-i bazar-ı Travnik ilk defa zikredilmektedir. 1469'da Kladany nahiyesinde karye olarak kaydedilmiş olan Çetrvkovište ise bu tarihte nefis-i bazar statüsü kazanmış görünmektedir. Nahiye-i Hlivne (Livno) daha önce Kral vilayeti içinde görülmekle birlikte nefis-i bazar-ı Hlivne (Livno) ilk defa 1485 tarihinde zikredilmektedir, ancak bu tarihte padişah hassından mirliwa hassına aktarılmış olması bunun daha evvelden Osmanlı idaresinde olduğunu göstermektedir. Bu tarihte Hlivne (Livno) nahiyesinden ve kalesi Hum'dan bahsedilmemektedir. 1485'de 90 ve 1489'da ise 95 Eflâk hanenin kayıtlı bulunduğu nahiye-i kala-i Maglay zikredilmektedir. Bir başka Eflâk nahiyesi Birçe (bugünkü ismiyle Vlasenica) ilk olarak 1485 tarihinde görülmektedir, ancak bu nahiyenin Pavli ya da Kral vilayetlerinden hangisine tabi olduğu açık değildir, 1489 tarihinde ise Kral vilayetinde olduğu görülmektedir.

Bunlar dışında diğer nahiyeler 1469'daki nahiyelerle aynıdır.

Tablo 9: 1485 ve 1489 yıllarında Kral Vilayeti

1485	1489	1485-1489	1485-1489
Nahiye	Nahiye	Nefs-i Bazar	Kale
Hojnica	Fojnica	Hojnica	
Kreševo	Kreševo	Kreševo	Kreševo
Visoko	Visoko	Visoko	
Dubrovnik	Dubrovnik	Dubrovnik	
Laşva	Lavša	Travnik	
Lepenica	Lepen'ca		
Brod	Brod	1- Bzanica 2- Kakanj	
Bobovac	Bobovac	Suteska	Bobovac

Kladanj	Kladanj	Četvrdkovište	
Rame	Rama	Prozor	Prozor
Neretva	Neretva	Konjica	
(Livno)	(Livno)	Hlevne	
Birče	Birče		
Maglaj	Maglaj		
	Jelaška		
	Kamenica nam-ı diğer Pribić		

Pavli Vilayeti: 1485’de Boğazı Yumru (Pale) adı altında bir nahiye kaydedilmemiştir. 1468/69’da Boğazı Yumru nahiyesine tabi karyelerin 1485’de Boraç nahiyesine tabi olarak kaydedildikleri görülmektedir. 1469’da iki karyesi olan Voluyak nahiyesi de bu defterde kayıtlı değildir. Ayrı bir nahiye başlığı altında kaydedilmemekle birlikte Brodar, Mokro ve Çatalca nahiyeleri bu tarihte de mevcuttur. Glasinats nahiyesinden ise hiçbir surette bahsedilmez.

1485 tarihinde cemaat-ı Eflâkân-ı vilayet-i Pavli adı altında 14 Eflâk cemaati kaydedilmiştir. Bu cemaatler için Pavli vilayeti Eflâk cemaatleri oldukları dışında bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu cemaatlerin 1489 tarihinde “Banyani” Eflâk cemaatleri ile aynı cemaatler olduğunu tesbit etmiş bulunuyoruz.⁶⁶

1489 tarihinde Studena nam-i diğer Kamenska nahiyesi ilk defa zikredilmektedir. Ancak herhangi bir isim altında birleştirilmemekle birlikte, bu nahiyenin 14 karyesinin 1469 ve 1485 tarihlerinde Boraç’a bağlı idari bir birimi oluşturduğu görülmektedir. 1469 tarihinde bu karyelerden 13’ü ilk sırada kaydedilmiş Osatno karyesinin hisseleri olarak görülmekte iken 1485’de Osatno karyesinin yanına düşülen “on dört pare köydür, hasılları bir aradadır” kaydıyla bu varsayımımız kuvvetlenmektedir. Ancak söylediğimiz gibi bu 14 karye bir nahiye olarak ilk defa 1489 tarihinde zuhur etmektedir ve ayrı bir nahiye olarak belirlenmekle birlikte, yine Boraç nahiyesine tabidir.

⁶⁶ Šabanović, “Nahiye-i Banya ilk defa 1516 yılında Vişegrad Kadılığının bir nahiyesi olarak zikrediliyor ve Priboy’da İbra nehrindeki Banya ile aynı yer olduğunu düşünüyorum” demektedir (*Bosanski Paşaluk*, 155). Bu kazada Banya nahiyesi ilk defa 1516 tarihli defterde zikredilmektedir, doğrudur. Ancak bu nahiye 15. yüzyıl defterlerinde karşımıza Banyani şekliyle çıkan nahiye ile aynıdır. 1485 ve 1489’da Vişegrad kadılığı ve Pavli Vilayetinde bulunan Banyani, 1516’da yine Vişegrad kazasında yer almaktadır, bu defa adı Banyani değil Banya’dır.

Tablo 10: 1485 ve 1489'de Pavli Vilayeti

1485	1489	1485- 1489	1485- 1489
Nahiye	Nahiye	Nefs-i bazar	Kale
Višegrad	Višegrad	Višegrad	Višegrad
Dobrun	Dobrun	1- Priboj 2- Dobrun (1489'da adı geçmiyor)	Dobrun
Borač	Borač	1- Borač nam-i diğer Rogatica ve Čelebi Pazarı 2- Čatalca nam-ı diğer Prača (1485'da Čataldža'da)	
Hrtar	Hrtar	Hrtar	
Olovo	Olovo	1- Olovo 2- Žrnovnica nam-ı diğer Bestiš (?)	
Čataldža		Čataldža nam-ı diğer Prača (1489 Borač'da)	
Brodar	Brodar		
Mokro			
Banjani	Banjani		
	Studena nam-ı diğer Kamenska		

Kovaç Vilayeti: Osad nahiyesinde 1485 tarihinde ikinci bir nefsi bazar görülmektedir: nefsi bazar-ı Curcevats. Bu tarihte Trebotič nahiyesi zikredilmemektedir. Bu nahiye Osad nahiyesine katılmıştır.

Tablo 11: 1485 ve 1489 tarihinde Kovaç Vilayeti

Nahiye	Nefs-i Bazar	Kale
Osad	1- Đurđevac 2- Petrič	Ključevac
Vratar	Vratar	

Kaynakça

- MC. 76, İstanbul Atatürk Kütüphanesi
- ID.18, İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (Arşivde mufassal ve icmâl defterleri için TD kısaltması kullanılmaktadır. Biz icmal defteri için ID kısaltmasını kullandık)
- TD. 24, İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi
- ALIČIĆ, S. Ahmed, «Bosna i Hercegovina: Razdoblje turske (osmanske) vlasti», *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1983, 86–101.
- _____, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Orijentalni institut u Sarajevu, Monumenta Turcica, serija II, knj. 3., Sarajevo 1985.
- _____, *Uvod: Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, Bošnjački institut Zürich-odjel Sarajevo i Orijentalni institut u Sarajevu, Monumenta Turcica, serije II, defteri, knjiga 4, sv. I/1, haz. Adem Hančić, Sarajevo 2000.
- Ayn Ali Efendi, *Kavân-i Al-i Osmân Hulâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Dîvân*, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, No:14.
- Derviş Ahmed Aşîkî, *Tevârih-i Al-i Osman*, yay. Atsız (Paşaoğlu Tarihi), MEB. Yay., Ankara 1992.
- Dursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-feth* (Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, c. V-VI, sayı 26-38) İstanbul 1330.
- Emecen, Feridun, «Bosna Eyaleti», *DİA*, c.6, İstanbul 1992, 296–297.
- Gökbilgin, M. Tayyip, «XV. ve XVI. Yüzyıllarda Eyalet-i Rum», *Vakıflar Dergisi*, 6(1965).
- İnalçık, Halil, *The Ottoman Empire, The Classical Age 1300–1600*, London 1973.
- Kovačević-Kojic, Desanka, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo 1978.
- Kunt, Metin, *Sancaktan Eyalete, 1550–1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl idaresi*, İstanbul 1978.
- Kurt, Yılmaz, «Osmanlı Toprak Yönetimi», *Osmanlı*, c.3, Editör: Güler Eren, Ankara 1999, 59–65.
- Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihân-Nümâ, Neşri Tarihi*, c.II, Yay.: Faik Reşit Unat Mehmet Altay Köymen, 2.Bsk., TTK Yay., Ankara 1987.
- Öz, Mehmet, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999.
- Öztuna, Yılmaz, *Devletler ve Hanedanlar İslam Devletleri*, cilt:2, Ankara 1969.
- Šabanović, Hazim, «Bosna i Hercegovina», *Istorija Naroda Jugoslavije*
- _____, «Bosansko Krajište, 1448–1463» *Godišnjak istorijskog društva Bosne i Hercegovine*, god. IX, Sarajevo 1958, 177–220.
- _____, *Bosanski Pašaluk*, Sarajevo 1982.
- _____, *Krajište Isa-bega Ishakovića. Sumarni katastarski popis iz 1455. godine*. Orijentalni institut u Sarajevu, Monumenta Turcica, serija II, knj. 1, Sarajevo 1964.
- Todorov, Nikolai, *The Balkan City 1400–1900*, Washington 1983.
- Truhelka, Ćiro, *Tursko-slovenski spomenici Dubrovačke Arhive*, Sarajevo 1911.
- Turan, Şerafettin, «XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimati», *Atatürk Üniversitesi Yıllığı (1961)*, Ankara 1963.

1469'DA BOSNA SANCAĞI'NIN İDARİ DAĞILIMI

